

קורח, קין וישו

הדרשה היהודית קישרה במשך הדורות בין דמויות המקרא הרחוקות לבין דמויות אחרות רלבנטיות בהווה או בעברה של ההיסטוריה היהודית. ואכן, בהקשר זה, מוצאים אנו אצל הראי"ה קוק קשר מפתיע. "הקורחות", גישתו של קורח בלשון הראי"ה, מהווה עבורו סמל וייצוג הנצרות (אורות עמ' לב-לד). האמנם? האם לפנינו דרשה רחוקה ומלאכותית, או שמא ייצוג בעל שורשים במסורת היהודית?

כדי לענות על שאלה זאת נפנה לדמותו של קורח בעולמם של חז"ל, אך לפני זה נעמוד על תחילתה של הפרשה המתארת את ראשית המרד: וַיִּקַּח קֹרַח... וַיִּדְתֵּן וַאֲבִירִם בְּנֵי אֱלִיאָב... וַאֲנָשִׁים מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתָיִם נָשִׂאֵי עֵדָה... וַיִּקְהָלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם יְרֵב לָכֶם כִּי כָל הָעֵדָה כֹּלָם קְדָשִׁים... וַיִּמְדוּעַ תִּתְנַשְּׂאוּ עַל קַהֲל ה'... לפני פסוקים אלה, בסיומה של הפרשה הקודמת, מצויה פרשת ציצית: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל... וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל כְּנָפֵי בְגָדֵיהֶם... וְנִתְּנוּ עַל צִיצִית הַכֹּנֶף פֶּתִיל תְּכֵלֶת... וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וַיִּזְכְּרֶתֶם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִתּוּרוּ אַחֲרֵי לִבְבְּכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם".

הטלית והתכלת

חז"ל מתארים את קורח כמורד המשתמש בטכניקה של התיאטרון הסטירי במאבקיו. המחזה שקורח ביים מסביר את הקשר שבין פרשתנו למצוות ציצית. כך מתארים זאת חז"ל (במדבר רבה יח, ג), כששמע קורח את מצוות ציצית ואת מצוות פתיל התכלת, "מיד ציווה ועשו מאתים וחמישים טליתות [שכולן] תכלת ונתעטפו בהן אותן מאתים וחמישים ראשי סנהדראות שקמו על משה..." כך התחיל המרד. "באו והודיעו את משה, הלך לפייסן, מיד עמדו כנגדו לקדמו". או אז מתנהל דיאלוג בין קורח למשה אותו אצטט לפי הנוסח שבתלמוד הירושלמי (סנהדרין נ ע"א):

אמר לו [קורח למשה]:

- משה רבינו! טלית שכלה תכלת מהו שתהא חייבת בציצית?

אמר לו [משה]: חייבת דכתיב (דברים כב, יב): "גְּדֵלִים תַּעֲשֶׂה לָךְ עַל אֲרָבַע פְּנוֹת פְּסוּתָדָךְ".

- בית שהוא מלא ספרים מהו שיהא חייב במזוזה?

אמר לו [משה] חייב במזווה דכתיב (דברים ו, ט) וכתבתם על מזוזות ביתך... "

לפי התלמוד הירושלמי, קורח שאל שאלה נוספת הקשורה בדיני נגעים. יש ונגע, אם הוא ממוקם באיבר מסוים הוא טמא, אם פשה בכל העור, הוא טהור. קורח לא היה מוכן לקבל את הפרדוכסליות שבשלוש התשובות. מכאן הוא מסיק: "אין תורה מן השמים, ולא משה נביא, ולא אהרן כהן גדול". דברים אלה באים לאייר את דברי רב: "קרח אפיקורסי היה" המובאים בירושלמי. ואולי, כך נוטה אני לחשוב, אמר רב: "קרח מין היה". אכן, המינות מתייחסות לנצרות. על פי תאור זה, הופך קורח להיות מבשר האנטינומיזם, דהיינו ההתנגדות לחוקים (אנטי-נומוס) וביטול המצוות. את רעיונותיו של קורח המבשר, יפתח פאולוס, שליח הנצרות, ב'אגרות אל הרומיים'. כדברי דוד פלוסר ז"ל (איך אפשר לא להתגעגע אליו?) היה פאולוס, שאול הטרסי, המייסד האמיתי של הנצרות. הוא השפיע רבות על תהליך האלהתו של ישו, אשר, לדבריו של פאולוס, כיפר במותו על חטאי המאמינים בו. ההיסטוריה העולמית מתחלקת לטענתו, לשניים. בחלק הראשון, מן הבריאה ועד לצליבה, שלטת ההתגלות למשה, התגלות לשעתה המתבססת על החוק. בחלק השני של ההיסטוריה, מהצליבה ועד לאחרית הימים, החסד שולט, החוק בטל, האהבה מספיקה. הרוח החייה ניצחה את ה'אות' המתה של 'הברית הישנה'. הרוח נצחה את הבשר, השמימי את היומיומי, הנפשי את הגופני. תעמולת פאולוס הולידה, כדברי פלוסר, רתיעה רגשית מאורח חיים של שמירת המצוות. אלרגיה זאת לא פגה עד עצם היום הזה. אין לי ספק שפאולוס לא שנא את עמו, העם ממנו נפרד וכנגדו נלחם. אולם דבריו היו מקור לאנטישמיות הנוצרית, אנטישמיות פילוסופית וממשית גם יחד. המחזה שקורח ביים מואר עתה באור חדש, אם כי אינני יודע אם זה אורו של הפשט, או אורו של דרש נוסף. דמותו של קורח הפכה ייצוג של המלחמה נגד החוק, מלחמה בה הייתה לנצרות תפקיד בולט, בארץ ישראל ואף בבבל. איש החסד הפאוליני, לובש כבר טלית שכולה תכלת, הוא כולו רוחני ושמימי. הוא נושע בהאמינו באל שהפך אדם וגאל אותנו. הוא אינו נתון כבר תחת ממשלת החוק. הוא אינו זקוק כלל לפתיל עלוב בכנפי הבגד, או למזוזה הזעירה שבדלת. הוא אינו חייב כבר להישמר מטומאת הנגעים, "שאין אנו תחת התורה" אומר פאולוס, "כי אם תחת החסד".

נדמה לי שכדי להבין את דברי פאולוס אנו חייבים לעמוד על משמעות אמונתו המשיחית, שהרי לדבריו, הגאולה כבר הגיעה. הגאולה מהווה כניסה לעידן חדש. פאולוס משתמש ברעיון הלכתי כדי להסביר את עמדתו. האדם העובר לעידן החדש דומה לאישה "המשתחררת" במיתת בן זוגה. המוות הופך סמל של השחרור. יש כאן הד לפירוש חז"ל לפסוק בתהילים (פח, ו) "בַּיָּמִים הָפְשִׁי". מכאן המנהג שמסירים את הציצית (!) מהבגד בו קוברים את המתים. לפי פאולוס, מותו של ישו טיהר את הנצרות מן החטא. ולכן, בעידן הגאולה כשכולם כבר שלמים ומושלמים, ניתן לבנות חברה ללא חוק, שהרי האדם השתנה: "יודעים אנחנו כי נצלב עמו האדם הישן אשר בנו למען יאבד גוף החטא ולא נהיה עוד עבדים לחטא". עם מותו של ישו, לטענת פאולוס, מת החטא. המשיח כבר בא, האידאל הפך למציאות בשביל המאמינים בו.

הנצרות לא זקוקה לחוק כי היא כבר נקייה מן החטא. המאמין האמיתי לא יכול לחטוא. מתוך כך התקיימו בצורה מוזרה דברי הנביא (ישעיה ה, יד) שקיבלו משמעות חדשה: "לִכְן הִרְחִיבָה שְׂאוֹל נַפְשָׁהּ, וַפְעָרָה פִּיהָ – לְבָלִי חֶק". האדם החדש ששוחרר, וכבר לא היה עבד לחטא, הרחיב את השאול. הוא הביא לעולם את מעשי הצלב ואת מסעות הצלב, את הרציחות שבדרך ואת האינקביזיציה, את עלילות הדם ואת הגירושים, את האונס הדתי ואת הגטאות, את חמלניצקי ואת פטלורה. על פי המיסטיקה של המקובלים העימות בין קורח למשה הוא חזרה לעימות בין קין להבל. הכל קורה על פי הקבלה, כאילו הנפשות חוזרות לסיבוב נוסף. נפשו של קין גנוז בתוך נפשו של קורח. על רעיון קבלי זה רומז הראי"ה קוק, כשהוא כותב על ה'קנינות' הקשורה עם ה'קורחות', הוא רומז על האנטישמיות הנוצרית. קטע זה מבטא את הזעם של מי שראה את גורלה של יהדות רוסיה הנרדפת ונרצחת בשם הצלב הפרובוסלבי: "כה סובבת והולכת היא הקנינות הרשעה, החפצה שתיטב בעיני ה', שה' ישעה אליה ואל מנחתה, ובחובה יודעת היא היטב, כי מאס ה' בה, ופניה נופלים, וחרה לה מאוד וכעסה אגור בתוכה, ובכל עת מצוא הנה יד הרוצח מתגלה, צביון החטאת, שאליה תשוקתו של הדם הקיני, מתראה בכל תועבתו".

פיתויו של קורח לא נולד מחטאי הבשר, אלא דווקא מאידיאלים, רעיונות גדולים ותורות "שמימיות". אך מה נעשה והמשיח עוד לא הגיע, ובינתיים אנו זקוקים לגדר הפרדה וביטחון בפני הרוע, החוק. איך אמר לי פעם עמנואל לוינס, במעין הצהרה אנטי-פאולינית: "אילו בעולם היו רק שניים הייתה האהבה מספיקה. אלא שיש בו שלושה (או יותר) או אז אנו צריכים את החוק". דבר זה בא לידי ביטוי בתשובתו של משה לקורח. אנו חייבים בפתיל התכלת, למרות שאנו לובשים, או אולי נדמה לנו שאנו לובשים, טלית שכולו תכלת. הפתיל הזה, בא ללמד את האדם לשלוט על עצמו ולבנות חברה קצת יותר טובה, בעולם שטרם נגאל.